

Plan S i otvoreni pristup znanstvenim publikacijama

Jesu li bojazni kemijske zajednice opravdane?

dr. sc. Bojan Macan, knjižničarski savjetnik
Institut Ruđer Bošković
Centar za znanstvene informacije
Bijenička cesta 54,
10000 Zagreb
e-mail: bmacan@irb.hr

Što je otvoreni pristup?

Otvoreni pristup (eng. Open Access, OA)

je slobodan, besplatan i neometan mrežni pristup
digitalnim znanstvenim informacijama
koji omogućava

čitanje, pohranjivanje, distribuciju, pretraživanje, dohvaćanje,
indeksiranje i/ili drugo zakonito korištenje.

Slobodan u ovom kontekstu znači trajno slobodan
od bilo kakvih ograničenja i postavljanja uvjeta
za pristup i korištenje.

Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu (2012.)

Koristi od otvorenog pristupa

CC-BY Danny Kingsley & Sarah Brown

Kako osigurati otvoreni pristup publikacijama?

- ▶ 2 načina ostvarivanja otvorenog pristupa:
 - A. **ZLATNI OA** – osiguravanje otvorenog pristupa putem mrežnih stranica publikacija (izdavača)
 - B. **ZELENI OA** – samoarhiviranje verzije rada u digitalne repozitorije, na mrežne stranice autora, ustanove, na društvenim mrežama i sl.

A. Otvoreni pristup u časopisima

- I. Časopisi čiji su svi radovi dostupni u otvorenom pristupu, a objavljivanje u tim časopisima je besplatno (tzv. *'dijamantni' OA časopisi*)
 - ▶ npr.: većina hrvatskih časopisa u Hrčku, velik dio časopisa zastupljenih u DOAJ-u i dr.
- II. Časopisi čiji su svi radovi dostupni u otvorenom pristupu, ali autori (njihove ustanove/projekti...) moraju platiti troškove objavljivanja rada (tzv. *Article Processing Charges*)
 - ▶ npr.: PLoS časopisi (APC od 1495 \$ do 2900 \$)
- III. Časopisi koji omogućavaju otvoreni pristup cjelovitim tekstovima samo onih radova za koje su autori platili troškove objavljivanja rada. Takvi časopisi za pristup ostalim radovima objavljenim u tom časopisu i dalje naplaćuju pretplate i omogućuju kupovinu pristupa pojedinih članaka (tzv. *hibridni časopisi, 'dubble dipping journals'*)
 - ▶ većina časopisa svih velikih izdavača

Creative Commons licencije

- ▶ postoji više vrsta Creative Commons licencija koje se razlikuju po svojoj otvorenosti s obzirom na atribuciju (BY), dopuštanje preinaka (ND), komercijalne upotrebe djela (NC) i obveze daljnjeg dijeljenja novonastalog djela pod istom licencijom (SA):

CC 0

SA - ShareAlike

CC BY

ND - NoDerivs

CC BY-SA

NC - NonCommercial

CC BY-ND

CC BY-NC

CC BY-NC-SA

CC BY-NC-ND

Creative Commons licencije

- ▶ objavljeni članak se licencira otvorenom Creative Commons (CC) licencijom
- ▶ objavljivanje radova pod nekom od CC licencija u časopisima vrlo često za sobom povlači naplaćivanje troškova objavljivanja rada od samog autora/ustanove/projekta
- ▶ radovi objavljeni pod CC licencijama su **obavezno** besplatno dostupni krajnjim čitateljima
- ▶ ovisno o vrsti CC licencije korisnici imaju i dodatna prava (prerade, komercijalne upotrebe uz eventualnu obavezu dijeljenja novonastalog djela pod istom otvorenom licencijom)
- ▶ **radovi objavljeni pod bilo kojom CC licencijom se mogu slobodno dijeliti u otvorenom pristupu putem digitalnih repozitorija (npr. FULIR-a), CROSBi-ja, društvenih mreža i dr.**

B. Otvoreni pristup putem pohranjivanja radova u digitalnom okruženju

- ▶ samoarhiviranje radova u institucijski digitalni repozitorij
 - ▶ za IRB je to FULIR - <http://fulir.irb.hr/>
- ▶ samoarhiviranje radova u predmetni digitalni repozitorij
 - ▶ npr. <https://arxiv.org/>
- ▶ samoarhiviranje u [Hrvatskoj znanstvenoj bibliografiji – CROSB](#)
- ▶ samoarhiviranje na vlastitim mrežnim stranicama znanstvenika
 - ▶ npr.: [dr. sc. Ivica Kopriva](#)
- ▶ samoarhiviranje na društvenim mrežama – [ResearchGate](#), [Academia.edu](#)...
- ▶ radove mogu u ime autora pohranjivati i druge osobe/tijela kojima je autor to dozvolio

Verzije radova – praksa u digitalnim repozitorijima

- ▶ Predrecenzijska verzija rukopisa
 - ▶ engl. *preprint; submitted manuscript*
 - ▶ verzija rukopisa koja je inicijalno poslana na recenzijski postupak
 - ▶ sadržajno se razlikuje od rukopisa prihvaćenog za objavljivanje i/ili objavljenog PDF-a rada jer u nju nisu ugrađene izmjene koje su recenzenti tražili od autora tijekom recenzijskog postupka

Verzije radova – praksa u digitalnim repozitorijima

- ▶ Verzija rukopisa prihvaćena za objavljivanje
 - ▶ engl. *postprint; accepted manuscript*
 - ▶ verzija rukopisa koja je prošla recenzijski postupak te je prihvaćena za objavljivanje
 - ▶ sadržajno je identičan objavljenom PDF-u rada, a od njega se razlikuje jedino grafički (prijelom rukopisa prihvaćenog za objavljivanje radi sam autor, dok prijelom objavljenog PDF-a rada radi izdavač)
 - ▶ [primjer 1](#); [primjer 2](#); [primjer 3](#)

Verzije radova – praksa u digitalnim repozitorijima

- ▶ Objavljena/završna verzija rada (tzv. izdavačeva verzija rada)
 - ▶ engl. *version of record, published PDF etc.*
 - ▶ završna, službeno objavljena verzija rada (najčešće u PDF formatu)
 - ▶ sadržajno je identična rukopisu prihvaćenom za objavljivanje, no od njega se razlikuje vizualno jer prijelom objavljenog PDF-a rada izrađuje sam izdavač (sadrži logo izdavača, grafički prijelom i sl.)
 - ▶ objavljena verzija rada se najčešće ne smije pohraniti u institucijski repozitorij u otvorenom pristupu, osim ako to izdavač ne dozvoljava i/ili rad nije objavljen pod nekom od Creative Commons licenci.

Autorska prava i praksa u znanstvenom izdavaštvu

- ▶ Izdavački ugovor (ili ‘ugovor o ‘prijenosu’ autorskih prava’) (engl. *Journal Publishing Agreement*, *Copyright transfer agreement* (CTA) etc.)
 - ▶ ugovor koji autori sklapaju s izdavačima i u kojima se definiraju međusobna prava i obaveze
 - ▶ autori u pravilu ‘prenose’ na izdavača znatan dio imovinskog segmenta autorskog prava (pravo reproduciranja, distribucije i priopćavanja javnosti)
 - ▶ većina izdavača ima tako definirane CTA koji pod određenim uvjetima omogućuju autoru konzumiranje prava distribucije određene verzije rada
 - ▶ primjer: [Elsevier’s Journal Publishing Agreement](#)
 - ▶ [popis prava koja se ‘prenose’ na Elsevier](#)

Provjeravanje politike izdavača o otvorenom pristupu

- ▶ provjeriti mrežne stranice izdavača u potrazi za službenom politikom o otvorenom pristupu i (samo)arhiviranju radova u digitalne repozitorije
- ▶ [Sherpa/RoMEO portal](#)
 - ▶ donosi pregled politika izdavača i pojedinih časopisa vezano uz OA
 - ▶ interpretira pronađene podatke te donosi informacije o mogućnostima pohranjivanja radova i osiguravanja otvorenog pristupa
 - ▶ OPREZ kod korištenja tih informacija – uvijek konzultirati mrežne stranice izdavača!
 - ▶ najtočnija informacija je uvijek u izdavačkom ugovoru ako su ga autori potpisali (no vrlo često je teško doći do tog ugovora)

Sherpa/RoMEO

... opening access to research

[Home](#) • [Search](#) • [Journals](#) • [Publishers](#) • [FAQ](#) • [Suggest](#) •

Search - Publisher copyright policies & self-archiving

[English](#) | [Español](#) | [Magyar](#) | [Nederlands](#) | [Português](#)

One journal found when searched for: **chemical communications**

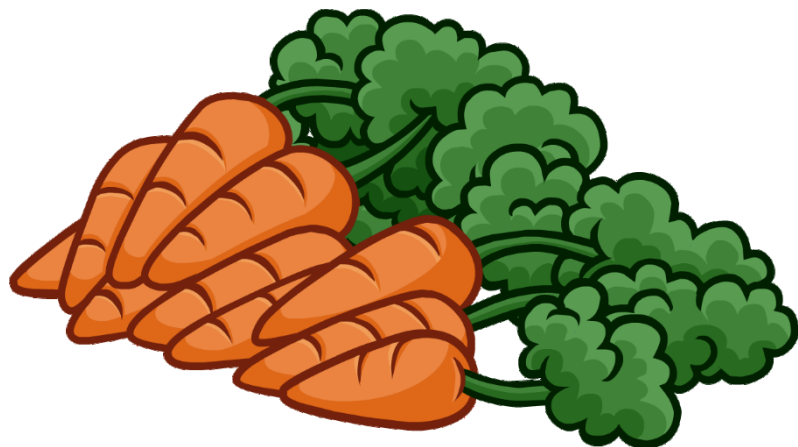
Journal:	Chemical Communications (ISSN: 1359-7345, EISSN: 1364-548X)
RoMEO:	This is a RoMEO yellow journal
Paid OA:	A paid open access option is available for this journal.
Author's Pre-print:	✓ author can archive pre-print (ie pre-refereeing)
Author's Post-print:	✗ subject to Restrictions below , author can archive post-print (ie final draft post-refereeing)
Restrictions:	<ul style="list-style-type: none">• 12 months embargo
Publisher's Version/PDF:	✗ author cannot archive publisher's version/PDF
General Conditions:	<ul style="list-style-type: none">• Pre-prints on non-commercial repositories and arXiv• Author's post-print on author's personal website, institutional repository, open access repository, scholarly communications networks that comply with International Association of STM Publishers sharing principles• Publisher's version/PDF cannot be used• Restrictions on further re-use and further distribution to be noted• Publisher will deposit in Chemical Sciences Article Repository if requested• NIH authors may have their articles deposited in PubMed Central on their behalf.
Mandated OA:	(Awaiting information)
Paid Open Access:	Open Access
Notes:	<ul style="list-style-type: none">• Publisher last reviewed on 21/07/2015
Copyright:	Policy
Updated:	26-Sep-2016 - Suggest an update for this record
Link to this page:	http://www.sherpa.ac.uk/romeo/issn/1359-7345/
Published by:	Royal Society of Chemistry - Yellow Policies in RoMEO

This summary is for the journal's *default* policies, and changes or exceptions can often be negotiated by authors.
All information is correct to the best of our knowledge but should not be relied upon for legal advice.

Koja prava autor zadržava objavljivanjem članka u časopisu?

- ▶ provjeriti što piše u ugovoru s izdavačem koji je potpisao autor za korespodenciju s uredništvom
- ▶ provjeriti kakva je politika izdavača o samoarhiviranju i stavljanju rada u otvoreni pristup na [Sherpa/RoMEO](#) portalu
- ▶ proučiti politiku izdavača (pojedini časopisi nekog časopisa mogu imati zasebnu politiku)

Kako implementirati otvoreni pristup?

<http://www.clipartkid.com/28-pictures-of-carrots-free-cliparts-that-you-can-download-to-you-jWy57U-clipart/>

VS.

<http://opengameart.org/content/club-weapon-painterly-drawing-icon>

Na razini Europske unije

- ▶ Recommendation on access to and preservation of scientific information (srpanj 2012.)
 - ▶ preporuka o donošenju politika na nacionalnim i/ili podnacionalnim razinama te osiguravanju implementacije donesene politike na institucijskim razinama
 - ▶ rezultati znanstvenih istraživanja (znanstveno-istraživački podaci i publikacije) koja su financirana javnim novcem trebaju biti diseminirani u otvorenom pristupu (najkasnije 6 mjeseci nakon objave rada, odnosno 12 mjeseci za područje društvenih znanosti i humanistike)
 - ▶ potreba razvijanja e-infrastrukture za podršku otvorenom pristupu
 - ▶ u sklopu sustava za napredovanje znanstvenika bi trebalo nagraditi pojedince koji aktivno dijele rezultate svojih istraživanja u otvorenom pristupu
 - ▶ definirati jasnu politiku o diseminaciji i otvorenom pristupu istraživačkih podataka nastalih na temelju zn. istraživanja financiranih javnim sredstvima

Na razini Republike Hrvatske

- ▶ Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu (2012.)
- ▶ Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (2014.)
 - ▶ Mjera 5.3.: "*Uspostaviti sustav otvorenog pristupa postojećim i novim javnim istraživačkim infrastrukturama i opremi nabavljenoj sredstvima javnog financiranja. Uspostaviti podatkovne usluge, uključujući digitalne repozitorije za omogućavanje učinkovitog prikupljanja i obrade te osiguranje trajnog i pouzdanog čuvanja i pristupa rezultatima istraživanja, uključujući otvoreni pristup znanstvenim i stručnim informacijama nastalim sredstvima javnog financiranja.*"
- ▶ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (2013)

Na razini tijela koja financiraju znanstvena istraživanja

Europska komisija:

- ▶ Open Access Mandate in Horizon 2020
 - ▶ obaveza omogućavanja otvorenog pristupa svim radovima nastalim kao rezultat rada na Obzor 2020 projektima putem digitalnih repozitorija
 - ▶ ŠTO? - pohraniti strojno čitljivu digitalnu kopiju rada u digitalni repozitorij
 - ▶ KOJA VERZIJA? - rukopis prihvaćen za objavljivanje ili objavljeni rad
 - ▶ KADA? - pohraniti rad što ranije, a najkasnije u trenutku objave rada
 - ▶ OTVORENI PRISTUP? - omogućiti otvoreni pristup pohranjenoj verziji rada u trenutku objave rada ili najkasnije u roku od 6 mjeseci od datuma objave rada u časopisu (12 mjeseci za područje društvenih znanosti i humanistike)

Na razini Instituta Ruđer Bošković

- ▶ Obaveza pohrane znanstvenih, stručnih i popularnih radova u Repozitorij IRB-a – FULIR (2015.)
 - ▶ svi djelatnici IRB-a su dužni pohraniti sve svoje radove u FULIR (završnu verzije rukopisa prihvaćenu za objavljivanje ili objavljenu verziju rada) u trenutku prihvaćanja za objavljivanje ili najkasnije u trenutku objave/izlaganja te kada je god moguće osigurati otvoreni pristup istima putem FULIR-a
- ▶ preduvjet za dobivanje nagrade ravnatelja za najbolje radove u prethodnoj godini!

cOALition S - Plan S

- ▶ skupina nacionalnih tijela koja financiraju znanstvena istraživanja + EC i ERC
- ▶ 10 principa Plana S
- ▶ Smjernice za provedbu Plana S
- ▶ Plan S Open Letter
- ▶ cilj je da nakon 1.1.2020. sve znanstvene publikacije temeljene na rezultatima istraživanja koja su financirana sredstvima financijera koji podržavaju Plan S budu dostupna u otvorenom pristupu
- ▶ nije usmjeren 'protiv' znanstvenika, već je to pritisak na komercijalne izdavače

Plan S - pojašnjenja

- ▶ mogućnosti ostvarivanja otvorenog pristupa publikacijama sukladno Planu S
 - ▶ objavljivanje radova u OA časopisima ili OA platformama (bez plaćanja troškova objavljivanja)
 - ▶ objavljivanje radova u OA časopisima ili OA platformama uz plaćanje troškova objavljivanja s projekata financijera koji podržavaju Plan S
 - ▶ **pohranjivanje završne verzije rukopisa prihvaćenog za objavljivanje ili službenog PDF-a rada u Plan S kompatibilan digitalni repozitorij**
 - ▶ **odmah OA (bez embarga)**
 - ▶ **pohranjena verzija rada mora biti dostupna pod CC-BY licencijom**
 - ▶ u prijelaznom razdoblju će biti moguće objavljivati i u hibridnim časopisima koji će u određenom razdoblju prijeći u potpuno OA časopis

Plan S - pojašnjenja

- ▶ autori moraju zadržati autorska prava nad publikacijama, a publikacije moraju biti dostupne pod CC-BY licencijom
- ▶ troškovi objave radova u OA (ako postoje) će biti standardizirani i ograničeni maksimalnim iznosima, a plaćat će ih financijeri ili ustanove, a ne autori
 - ▶ časopis/platforma mora automatski omogućavati ukidanje obaveze plaćanja troškova objave rada (ako postoje) za autore iz tzv. 'low-income countries' i popuste za autore iz tzv. 'middle-income countries'
- ▶ hibridni OA časopisi nisu podržani Planom S (osim pod posebnim uvjetima u prijelaznom razdoblju)

Plan S - pojašnjenja

- ▶ definirali su obavezne i dodatne tehničke zahtjeve za Plan S kompatibilne časopise, platforme i digitalne repozitorije
- ▶ pojedine članice (financijeri) cOAlition S će uskladiti sadržaje ugovora koje potpisuju sa znanstvenicima te su nadležni za praćenje pridržavanja odredbi Plana S i sankcioniranje onih koji ga se neće pridržavati

Plan S – prikupljanje povratnih informacija

- ▶ <https://surveys.scienceeurope.org/index.php/746597?lang=en>
- ▶ do 1. veljače 2019. rok za slanje povratne informacije vezano uz Plan S i prijedlog njegove implementacije
- ▶ prijedlog implementacije još uvijek nije konačan te su moguće modifikacije sukladno zaprimljenim povratnim informacijama!

IN HIS PRESENTATION, TIMO CANDIDLY DESCRIBES THE BUSINESS OF NATURE:

① BASICALLY, SCIENTISTS GIVE US THEIR WORK FOR FREE...

② ...THEN WE HAVE
VOLUNTEER SCIENTISTS
REVIEW IT FOR US
FOR FREE...

③ ...THEN WE BUNDLE IT ALL UP AND SELL IT BACK TO THEM FOR A PROFIT.

